Znaczenie członkostwa w kształtowaniu bezpieczeństwa finansowego i funduszy własnych w polskich bankach spółdzielczych

Eugeniusz Gostomski, Błażej Lepczyński*

Streszczenie: *Cel* – Celem badania była ocena roli członkostwa w kształtowaniu bezpieczeństwa finansowego banków spółdzielczych w Polsce, a w szczególności ocena wpływu odpływu członków na poziom funduszy udziałowych i adekwatność kapitałową banków spółdzielczych.

Metodologia badania – Podejście badawcze opierało się na studiach literaturowych, analizie porównawczej oraz na analizie wskaźników obrazujących zmiany w liczbie członków w bankowości spółdzielczej, w kapitale udziałowym i w zakresie adekwatności kapitałowej.

Wynik – W przeciwieństwie do tendencji europejskich, w polskiej bankowości spółdzielczej obserwuje się odpływ członków, co nie sprzyja długoterminowej stabilności finansowej banków spółdzielczych. Luka między polską bankowością spółdzielczą a bankowością zachodnioeuropejską pod tym względem ulega pogłębieniu. Zmniejszanie się liczby członków negatywnie wpływa na poziom funduszy udziałowych i ich udział w strukturze kapitałów. Banki spółdzielcze nie wykorzystują członkostwa ani do poprawy swojej bazy kapitałowej, ani do zwiększenia sprzedaży produktów bankowych.

Oryginalność/wartość – Zrealizowane badanie poszerza wiedzę na temat związków między członkostwem a bezpieczeństwem finansowym banków spółdzielczych. W części badawczej zaproponowano wielowymiarowe podejście do oceny bezpieczeństwa finansowego, uwzględniające ocenę wpływu zmian w funduszach udziałowych na adekwatność kapitałową, ocenę ryzyka koncentracji udziałów i ryzyka odpływu członków w sytuacji kryzysowej.

Słowa kluczowe: bank spółdzielczy, członkostwo, fundusze

Wprowadzenie

Ważnym celem w bankowości spółdzielczej jest rozwijanie bazy członkowskiej. Na członkostwie banki spółdzielcze powinny bowiem budować swoją długoterminową siłę finansową i tożsamość. Dzięki członkostwu banki spółdzielcze pozyskują lojalnych klientów oraz powiększają fundusze własne. Pozyskane od członków udziały w formie kapitału udziałowego pełnią istotne funkcje. Przede wszystkim umożliwiają bankom spółdzielczym rozwój i zabezpieczają przed stratami.

* prof. UG Eugeniusz Gostomski, Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny, Armii Krajowej 119, 81-824 Sopot, e-mail: egostomski@wp.pl; dr Błażej Lepczyński, Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Armii Krajowej 101, 81-824 Sopot, e-mail: blazej.lepczynski@gmail.com; dr hab.

Polska bankowość spółdzielcza przechodzi od dłuższego czasu kryzys pod względem rozwoju członkostwa. Obserwujemy w niej stałe zmniejszanie się liczby członków/udziałowców, co może powodować osłabianie długoterminowej pozycji konkurencyjnej banków spółdzielczych.

Przeprowadzone badanie miało na celu ocenę zmian pod względem liczby członków w polskiej bankowości spółdzielczej i wpływu tych zmian na wielkość funduszu udziałowego i adekwatność kapitałową sektora banków spółdzielczych.

W części teoretycznej wskazano na rolę członkostwa w rozwoju bankowości spółdzielczej w Polsce na tle tendencji w Europie, motywacje członków oraz związki między bezpieczeństwem finansowym a rozwojem członkostwa.

Badawcza część artykułu zawiera analizę rozwoju bazy członkowskiej, znaczenia funduszy udziałowych w funduszach ogółem oraz jego wpływu na adekwatność kapitałową banków. W tej części dokonano również oceny przyczyn odpływu członków z polskich banków spółdzielczych.

1. Rola członkostwa w bankowości spółdzielczej

Prawie we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej istnieją banki spółdzielcze lub unie kredytowe, których początki przypadają na połowę XIX wieku. Swoimi korzeniami sięgają do idei wiejskiego banku Raiffeisena lub miejskiego banku ludowego Schulze-Delitzscha. Banki spółdzielcze szybko stały się istotnym elementem systemu bankowego w krajach, które dzisiaj należą do UE.

Mimo wspólnych korzeni i respektowania podstawowych wartości spółdzielczych przez te banki, w trakcie rozwoju historycznego nastąpiło dość duże zróżnicowanie ich modelu biznesowego i to nie tylko w skali europejskiej, ale także w obrębie poszczególnych krajów. Jednakże wszystkie banki spółdzielcze są bankami uniwersalnymi, umożliwiającymi klientom korzystanie zarówno z tradycyjnych placówek bankowych, jak i z nowoczesnych kanałów dystrybucji produktów bankowych, czyli z bankowości internetowej i mobilnej. Obecnie banki spółdzielcze, w przeciwieństwie do swoich początków, gdy były ostoją przeciwko lichwie i wykluczeniu z rynku finansowego słabych ekonomicznie warstw społecznych, pod względem sposobu funkcjonowania niewiele różnią się od banków komercyjnych. W większości są one małymi podmiotami finansowymi, ale bardzo żywotnymi, o dużej zdolności dostosowania się do szybko zmieniającego się otoczenia ekonomicznego i społecznego, przy jednoczesnym stabilizującym wpływie na rynek usług bankowych podczas kryzysów finansowych.

Banki spółdzielcze charakteryzują się relatywnie wysoką relacją funduszy własnych do aktywów ważonych ryzykiem, stabilnością dochodów i zdecentralizowaną strukturą decyzyjną, co stanowi podstawę racjonalnego i aktywnego zarządzania ryzykiem bankowym.

Powstawanie i rozwój banków spółdzielczych opiera się na członkostwie. Udziały członkowskie mogą różnić się wielkością, natomiast nie ma to wpływu na podział głosów, gdyż w spółdzielczości obowiązuje zasada „jeden członek jeden głos”.

Członkostwo w bankach spółdzielczych nie ma charakteru obowiązkowego (Groeneveld, 2017, s. 14). Członkowie wnoszą do banku spółdzielczego kapitał udziałowy, uczestniczą w zebraniach przedstawicielskich, są wybierani do rad nadzorczych oraz uczestniczą w pracach różnych komisji problemowych, przez co pomagają zarządom w podejmowaniu decyzji strategicznych i określaniu kierunków rozwoju akcji kredytowej. Wszystkie te czynniki powodują, że członkowie są związani emocjonalnie ze swoim bankiem i należą do jego najbardziej lojalnych klientów oraz często polecają go innym osobom. Tą drogą przyczyniają się do wzrostu sprzedaży oferowanych przezeń produktów. Członkowie mogą również być pracownikami banków spółdzielczych, co także wpływa na umacnianie więzi w bankowości spółdzielczej.

W Europie obserwujemy od dłuższego czasu wzrost liczby członków, co świadczy o zainteresowaniu i atrakcyjności członkostwa. Do takiej tezy skłania analiza danych zebranych przez Groenevelda, z których wynika, że ogólna liczba członków wzrosła z ok. 55 mln w 1997 roku do prawie 80 mln w 2015 roku (Groeneveld, 2017, s. 14). Prawie co piąty Europejczyk jest członkiem banku spółdzielczego (Groeneveld, 2017, s. 15). W Niemczech ponad 18 mln osób jest członkiem banku spółdzielczego, a we Francji banki spółdzielcze liczą ponad 25 mln członków. Nawet jeżeli wartość pojedynczego udziału i liczba udziałów posiadanych przez poszczególnych członków jest nieduża, całkowity kapitał udziałowy jest znaczny.

Udziały członkowskie jako element tworzenia wymaganego przez prawo bankowe kapitału własnego (funduszy własnych) miały bardzo duże znaczenie w okresie tworzenia i w początkowej fazie rozwoju banków spółdzielczych. Obecnie większe znaczenie mają środki pochodzące z wypracowanego i stezauryzowanego zysku. Warto dodać, że banki spółdzielcze charakteryzują się generalnie niższym poziomem dźwigni finansowej niż banki komercyjne.

Przykładem bankowości spółdzielczej, gdzie kapitał członkowski odgrywa bardzo istotną rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa finansowego banków spółdzielczych, jest sektor niemiecki. Analizując strukturę kapitałów największego niemieckiego banku spółdzielczego Apobanku (Apotheker und Ärzte Bank) o sumie bilansowej 38,6 mld EUR (dane za 2016 r.), zauważa się, że kapitał wniesiony przez członków w wysokości 1,14 mld EUR stanowił ok. 65% całego kapitału własnego, który ukształtował się w analizowanym roku na poziomie 1,73 mld EUR. W największym niemieckim banku ludowym – Berliner Volksbank o sumie bilansowej 1,4 mld EUR – kapitał udziałowy wynosił 612 mln EUR, co stanowiło 63,6% jego kapitałów (963 mln EUR). Warto podkreślić, że Berliner Volksbank przywiązuje dużą wagę do pozyskiwania nowych członków. Członkowie uzyskują nie tylko dywidendę (w ostatnich latach wynosiła ona 3% wartości posiadanych udziałów), ale także mają dostęp do różnych przedsięwzięć organizowanych przez bank i rabatów przy nabywaniu

wybranych produktów. Tą drogą pogłębianą jest więź z dotychczasowymi członkami i tworzone są warunki do pozyskiwania nowych członków/udziałowców. Jednocześnie bank zwiększa swoją bazę kapitałową i odporność na sytuacje kryzysowe.

Z punktu widzenia budowy funduszy własnych członkostwo w europejskich bankach ze względu na masowy charakter członkostwa odgrywa znacznie większą rolę niż w polskich bankach spółdzielczych.

Członkowie banków spółdzielczych są relatywnie bardziej lojalni niż pozostali klienci. Większość lub wszystkie potrzeby finansowe realizują w swoim banku spółdzielczym i rzadziej korzystają dodatkowo z usług banku komercyjnego niż pozostali klienci.

Stopniowo wśród członków zmniejsza się znaczenie niematerialnych korzyści z członkostwa w bankach spółdzielczych, takich jak możliwość współdecydowania o kierunkach rozwoju swojego banku poprzez udział w pracach jego organów czy możliwość uzyskiwania z pierwszej ręki informacji o swoim banku.

Z doświadczeń niemieckich wynika, że większość członków każdego banku spółdzielczego ma długi staż członkowski. Najważniejszym motywem członkostwa jest oczekiwana dywidenda, która jest wyższa niż oprocentowanie lokat bankowych. Zachętą do przystąpienia do banku spółdzielczego w charakterze członka są też specjalne oferty dla członków, które z reguły obejmują produkty finansowe pochodzące ze specjalistycznych spółek zależnych banku zrzeszającego.

W teorii zachęty do członkostwa sprowadzić więc można do zachęt o charakterze finansowym i innych (pozafinansowych). „Banki spółdzielcze wypłacają (...) dywidendę, ale nie jest to przywilej, lecz zapłata za dostarczony przez spółdzielcę kapitał” (Cipiur, 2013).

Z dostępnych badań wynika, że istotną rolę w przyciąganiu członków odgrywają motywacje pieniężne (Jones, Jussila, Kalmi, 2016, s. 411). Wskazane badanie dotyczyło sektora fińskiego i opierało się na danych statystycznych z okresu 2001–2009. Wagę czynnika finansowego jako motywu członkostwa potwierdzają również badania Egariusa i Rogera, z których wynika, że udziałowcy traktują w bankach spółdzielczych swoje udziały jak klasyczne inwestycje, co ich zdaniem podważa powody decyzyjne, wskazywane przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Bankowości Spółdzielczej (ICBA) (Egarius, Roger, 2016).

W odniesieniu do znaczenia członkostwa w bankach spółdzielczych przeprowadzono również badania na temat związków między członkostwem a efektywnością banków spółdzielczych. Wyniki tych badań są niejednoznaczne. Badania z końca XX wieku przeprowadzone dla banków austriackich przez Gortona i Schmida wskazywały na negatywną relację między wzrostem liczby członków w banku spółdzielczym a jego wynikami finansowymi (Jones, Kalmi, 2014). Podobne wyniki otrzymali w 2002 roku Legget i Strand dla amerykańskich kas oszczędnościowo-kredytowych (Jones, Kalmi, 2014, s. 23). Jednak badania Jonesa i Kalmi przy zastosowaniu bardziej zaawansowanej metodyki i w oparciu o dane fińskich banków zmieniają spojrzenie na tę relację, ponieważ wskazują na pozytywny związek (Jones, Kalmi, 2014). Wśród polskich badań należy zwrócić uwagę na badanie, z którego

wynika, że „fundusz udziałowy umiarkowanie, ale pozytywnie wpływa na efektywność banków spółdzielczych” (Juszczak i in., 2014, s. 496).

Bezpośrednio z celem badania wiąże się zagadnienie wpływu członkostwa na bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych. Przede wszystkim, członkostwo wpływa na bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych poprzez wpłaty członkowskie na fundusz udziałowy, który w określonych warunkach instytucje nadzorcze zaliczają do kapitałów własnych Tier 1, czyli tych o najwyższej jakości. Wpływa to na poziom współczynników adekwatności kapitałowej. Powiększanie funduszy udziałowych można więc uznać za pożądaną strategię umacniającą bezpieczeństwo finansowe banku spółdzielczego.

Związki między członkostwem a bezpieczeństwem są jednak bardziej złożone. Członkowie charakteryzują się bowiem względnie wysoką lojalnością wobec banku, co zabezpiecza bank przed fluktuacją klientów i stwarza stały dopływ depozytów. Groźba wyjścia członków z banku spółdzielczego (będących jednocześnie klientami) jest ważnym narzędziem dyscyplinującym (Groeneveld, 2015, s. 7).

Sprawa związków między bezpieczeństwem finansowym a członkostwem komplikuje się w sytuacji kryzysowej, kiedy członkowie wykazują większą skłonność do wycofywania udziałów w związku z obawami związanymi z możliwością ich utraty. Rola zabezpieczająca kapitałów udziałowych ma miejsce tylko w sytuacji ograniczenia dostępności do środków w niekorzystnej sytuacji finansowej banku. Odpływ kapitałów mógłby bowiem pogłębić kryzys w banku i zdestabilizować jego sytuację. Dotykamy tym samym bardzo ważnej kwestii związanej z odpowiedzialnością członków za wyniki banku spółdzielczego. Członkostwo to bowiem nie tylko korzyści, ale również ryzyko i odpowiedzialność za bank. W tym kontekście członek musi również brać pod uwagę ewentualność polegającą na konieczności dopłat w sytuacji kryzysowej.

Banki spółdzielcze mają z reguły ograniczony dostęp do kapitałów, a w sytuacji niewypłacalności nie mogą liczyć na pomoc zewnętrzną w takim stopniu, jak duże banki komercyjne. To jeszcze bardziej podkreśla znaczenie kapitału udziałowego dla bezpieczeństwa banków spółdzielczych.

2. Rozwój członkostwa w polskiej bankowości spółdzielczej i jego znaczenie dla bezpieczeństwa finansowego banków spółdzielczych

2.1. Zmiany w liczbie członków w polskiej bankowości spółdzielczej i ich przyczyny

Z danych KNF na czerwiec 2017 roku wynika, że liczba członków banków spółdzielczych ukształtowała się na poziomie 975 407 (KNF, 2017b, s. 7), podczas gdy w 2012 roku wynosiła 1 051 897. Spadek jest znaczący. W ciągu pięciu lat w polskich bankach spółdzielczych ubyło bowiem prawie 76,5 tys. członków. Niepokojącym zjawiskiem jest odpływ członków w każdym z badanych lat. Uwzględniając, że odpływ członków ma miejsce od początku transformacji gospodarczej, można przyjąć, że zjawisko to stało się cechą charakterystyczną

polskiej bankowości spółdzielczej¹. Spadek liczby członków dotyczy w naturalny sposób osób fizycznych, gdyż to one właśnie przeważają w strukturze członków. Zmiany w liczbie członków przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Rozwój bazy członkowskiej w latach 2012–2017 (I półrocze)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z raportów KNF (informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających z: 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 i I półrocza 2017 r.).

Przyczyny odpływu członków z banków spółdzielczych są złożone. Golec wymienia m.in. kwestie związane z porządkami w bazach członkowskich (ten aspekt poruszany jest również w dokumentach KNF), słabe zainteresowanie bankiem ze strony udziałowców, zwiększanie wartości pojedynczych udziałów i brak dywidendy (Golec, 2017, s. 210).

W pierwszej kolejności należałoby poruszyć finansowe przyczyny odpływu członków, ponieważ, jak wynika z raportów KNF „udziałowcy wskazują na brak realnych korzyści związanych z wniesionymi udziałami, wartość jednostki udziałowej nie wzrasta tak jak wartość akcji w przypadku banków spółek akcyjnych” (KNF, 2015, s. 7). „W świetle uzasadnień przedkładanych przez banki jedynie perspektywa osiągnięcia korzyści z pozostawania udziałowcem banku spółdzielczego w dłuższym okresie, tj. przede wszystkim możliwość wypłaty dywidendy, zatrzymałaby lub ograniczyłaby tę negatywną tendencję” (KNF, 2015, s. 7).

Przytoczone stwierdzenia wskazują, że członkowie traktują swoje udziały w bankach spółdzielczych w kategoriach inwestycji finansowych i oczekują odpowiedniej stopy zwrotu z zainwestowanych środków. Kryteria wypłaty dywidendy są rekomendowane przez KNF (KNF, 2017c) i uzależnione od sytuacji finansowej banku spółdzielczego oraz poziomu adekwatności kapitałowej. Dywidendy w polskich bankach spółdzielczych są relatywnie niskie lub w ogóle nie są wypłacane, co ogranicza z pewnością zainteresowanie członkostwem. Uzyskane przez banki spółdzielcze zyski zasilają w latach 2005–2012 głównie fundusz

¹ Analizę liczby członków w bankach spółdzielczych w latach 1912–2014 można znaleźć w publikacji J. Gniewek (2016, s. 46–47).

zasobowy, a tylko niewielka część (3,5–6%) została rozdysponowana (Golec, 2017, s. 211). Oprócz uwarunkowań nadzorczych wpływ na tę sytuację mają osiągnięte przez banki spółdzielcze wyniki finansowe i decyzje w zakresie podziału zysku.

Dywidenda ma duże znaczenie szczególnie dla większych udziałowców, dysponujących co najmniej 5% udziałem w kapitale udziałowym (KNF, 2015, s. 7). Mniejsi udziałowcy mogą poszukiwać satysfakcji pozamaterialnej w fakcie bycia członkiem banku spółdzielczego. Dlatego drugą przyczyną są słabości w systemie zachęt pozamaterialnych czy zachęt np. w postaci preferencji w oprocentowaniu. Na przeszkodzie w tym ostatnim wypadku stoją przepisy prawa bankowego (chodzi tu art. 79 Ustawy Prawo bankowe z 1997 r.). Wskazany przepis uniemożliwia stosowanie uprzywilejowanych ofert produktowych dla członków banków spółdzielczych. Dlatego trudno spotkać w polskich bankach spółdzielczych strategię oparte na preferencjach kredytowych wobec członków, na przykład w postaci niższych stóp procentowych czy niższej marży kredytowej. Tylko niektóre banki spółdzielcze stosują np. rozwiązania polegające na oferowaniu swoim członkom rabatowych kart członkowskich (*vide* bank w Płońsku).

Warto przy tym pamiętać o możliwym konflikcie interesów polegającym na tym, że preferencje dla jednych mogą stanowić koszt dla innych, czyli zwykłych klientów, niebędących członkami. Jednak preferencje w zakresie produktów bankowych dla członków banku spółdzielczego nie kłóciłyby się z ideą spółdzielczości, która polega na wspieraniu ekonomicznym spółdzielców. Co więcej, niebezpieczeństwo takiego konfliktu jest tym mniejsze, im wyższy jest wskaźnik obrazujący relację liczby członków do liczby nie-członków wśród klientów banku spółdzielczego.

Zmniejszenie liczby członków mogło być również związane z procesem porządkowania baz członkowskich. W raporcie KNF z 2012 roku wskazywano, że zmniejszeniu ulegała liczba udziałów głównie w małych bankach (o aktywach poniżej 50 mln zł), a powody kurczącej się liczby członków wynikały m.in. z porządkowania rejestrów członków, podwyższania wartości udziałów jednostkowych, niepewności wśród członków co do statusu zgromadzonych środków po wprowadzeniu pakietu CRR/CRD oraz braku dywidendy/niewielkiej dywidendy, zwłaszcza w mniejszych bankach (KNF, 2013, s. 4–5).

Podkreślmy, że same banki spółdzielcze często nie są zainteresowane rozbudową bazy członkowskiej, nie widząc w tym wymiernych korzyści. Trudno przekonać osobę prywatną do członkostwa, wskazując na przykład jako korzyść z tego tytułu otrzymywanie odpisu statutu i regulaminów, czy podkreślając, że korzyścią będzie prestiż związany z angażowaniem się w działalność banku spółdzielczego mającego długoletnią tradycję. W praktyce banków spółdzielczych spotykamy się również z działaniami polegającymi na podwyższaniu wielkości pojedynczych udziałów. W numerze BS.net z lutego 2015 roku znalazło się nawet stwierdzenie, że „strategie niektórych banków spółdzielczych skutkują kurczeniem się bazy członkowskiej m.in. przez podnoszenie wartości udziałów czy ich limitowanie” (Katarzyński, 2015).

Przyczyną małego zainteresowania członkostwem w bankach spółdzielczych i odpływu „starych” członków mogą być również obawy co do sytuacji finansowej banków spółdzielczych. Członkowie mogą obawiać się o swoje środki, zwłaszcza w sytuacji podwyższonego ryzyka bankructw w sektorze spółdzielczym, które wystąpiło po głośniejszej upadłości SK Banku. Reputacja banków spółdzielczych ucierpiała na tej upadłości, a to nie sprzyja rozwojowi bazy członkowskiej. Warto dodać, że upadłość tego banku miała również wpływ na zmniejszenie liczby członków w polskiej bankowości spółdzielczej.

Rozwojowi członkostwa nie sprzyja także polityka nadzorcza, która ukierunkowana jest na bezpieczeństwo banków spółdzielczych. Oczywiście tego typu podejście jest jak najbardziej uzasadnione, jednak naszym zdaniem powinno być ono bardziej wyważone.

Reasumując, zmniejszanie się bazy członkowskiej staje się istotnym problemem rozwojowym polskiej bankowości spółdzielczej. Spadkowej tendencji nie udaje się bowiem zahamować, co może mieć negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa finansowego banków spółdzielczych.

2.2. Wpływ zmian w członkostwie i w kapitale udziałowym na adekwatność kapitałową i bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych

Przed przedstawieniem wyników badania przywołano cel badania i scharakteryzowano przyjęte podejście badawcze oraz wskazano źródła danych statystycznych. Podstawowym celem badania była ocena wpływu zmian w bazie członkowskiej banków spółdzielczych na bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych. Konieczne było zidentyfikowanie głównych kanałów wpływu członkostwa na poziom bezpieczeństwa finansowego banków spółdzielczych. Pierwszym elementem była ocena wpływu zmian w liczbie członków na poziom funduszy udziałowych i znaczenia funduszu udziałowego w funduszach własnych banków spółdzielczych. Kolejnym elementem analizy było przyjrzenie się wpływowi zmian w funduszu udziałowym na poziom adekwatności kapitałowej banków spółdzielczych. Istotne znaczenie miała również ocena stopnia koncentracji udziałów. Przyjęliśmy założenie, że im większy stopień koncentracji udziałów, tym większe ryzyko destabilizacji banku spółdzielczego w sytuacji wycofywania udziałów. Ryzyko wycofania udziału w sytuacji kryzysowej było ostatnim elementem oceny. Wskazane powyżej elementy składają się na wielowymiarową koncepcję oceny wpływu członkostwa na bezpieczeństwo banków spółdzielczych.

Głównym źródłem danych statystycznych wykorzystanych w analizach były dane prezentowane przez KNF raportach na temat sytuacji banków spółdzielczych i banków zrzeszających, publikowanych w cyklu kwartalnym.

Odpływ członków z banków spółdzielczych przekłada się negatywnie na wartość bilansowego funduszu udziałowego w bankach spółdzielczych, co zilustrowano na rysunku 2. Wartość funduszy udziałowych w polskich bankach spółdzielczych ulegała od 2013 roku systematycznemu spadkowi. Na koniec 2013 roku wartość funduszy udziałowych wynosiła 0,74 mld zł, a w pierwszym półroczu 0,52 mld zł, co oznacza spadek o 29,7%. Możemy

zatem mówić o wyraźnym spadku wielkości kapitału udziałowego w polskich bankach spółdzielczych.

Rysunek 2. Zmiany funduszu udziałowego w latach 2012–2017 (I półrocze) w mld zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z raportów KNF (informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających z: 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 i I półrocza 2017 r.).

W odróżnieniu od banków spółdzielczych z krajów Europy Zachodniej, kapitał udziałowy stanowi relatywnie nieznaczną część funduszy własnych banków spółdzielczych. W tym sensie jego wpływ na bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych jest mniejszy niż w innych krajach. Jednak znaczny spadek roli tego kapitału w strukturze funduszy własnych jest zjawiskiem niepokojącym. Problem ten zobrazowano na rysunku 3.

Rysunek 3. Udział funduszu udziałowego (tzw. bilansowego) w kapitałach ogółem w bankach spółdzielczych w latach 2012–2017 (I półrocze) w procentach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z raportów KNF (informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających z: 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 i I półrocza 2017 r.). Dane dotyczące kapitałów zaczerpnięto z pliku Excel udostępnianego na stronie internetowej KNF.

Od 2012 roku można zaobserwować spadek znaczenia funduszy udziałowych w kapitałach banków spółdzielczych. Na koniec I półrocza 2017 roku udział funduszy udziałowcy wyniósł 4,3%, podczas gdy na koniec 2012 roku wynosił 8%. Udział zmalał zatem prawie o połowę.

Rola funduszy udziałowych w funduszach własnych banków spółdzielczych jest ograniczona, co nie sprzyja bezpieczeństwu finansowemu oraz ogranicza możliwości rozwojowe banków spółdzielczych.

Przystępując do oceny wpływu funduszy udziałowych na adekwatność kapitałową banków spółdzielczych, należy krótko przedstawić problem regulacyjny związany z tą kategorią kapitałów, który pojawił się po wejściu zmian regulacyjnych związanych z pakietem unijnym CRR/CRD. Fundusze udziałowe nie mogły być zaliczane do funduszy własnych banków na potrzeby obliczania współczynnika wypłacalności. Organy regulacyjne uznały bowiem, że kapitał tego typu nie może stanowić bufora bezpieczeństwa z uwagi na to, że może być w trudnej sytuacji finansowej banku spółdzielczego wypłacony. Tego typu sytuacja bankom z dużą rolą kapitału członkowskiego mogła utrudniać osiąganie pożądanych wskaźników wypłacalności (Swacha, 2012).

Pozytywne zmiany zaszły w 2016 roku. Dokonano bowiem korekt w ustawie o BFG, co umożliwiło wprowadzenie zmiany w ustawie o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających z dnia 19 października 2016 roku w zakresie artykułu 10c. Dzięki tej zmianie prawa katalog przesłanek uzasadniających odmowę wypłaty udziałów został otwarty. W kolejnym kroku KNF zainicjował zmiany na poziomie europejskim, co w rezultacie zaowocowało tym, że 1 grudnia 2016 roku na liście uznanych instrumentów CET1 znalazły się udziały członkowskie w krajowych bankach spółdzielczych.

W taki sposób nastąpiło przywrócenie kategorii kapitału funduszu udziałowego jako składnika kapitałów własnych o najwyższej jakości (KNF, 2016, s. 12). Polskie banki spółdzielcze w celu zaliczenia funduszy udziałowych do kapitałów Tier 1 muszą jednak wprowadzić do statutów zapisy ograniczające możliwości zwrotu udziałów z uwagi na kondycję finansową zgodnie z art. 10c. Po wprowadzeniu tych zmian nie ma formalnych przeszkód w zaliczaniu kapitału udziałowego do kapitałów na potrzeby regulacyjne.

Przytoczone kwestie mają duże znaczenie w interpretacji zmian współczynników wypłacalności. W tabeli 1 przedstawiono zmiany w poziomie adekwatności kapitałowej w polskiej bankowości spółdzielczej, posługując się ogólnym wskaźnikiem adekwatności kapitałowej (TCR) oraz wskaźnikiem CET1². Dane statystyczne KNF umożliwiają przeprowadzenie analizy porównawczej wskaźników adekwatności kapitałowej w sytuacji, w której wszystkie fundusze udziałowe zaliczane byłyby na potrzeby obliczania wskaźnika TCR.

² Miary TCR (Total Capital Ratio) i CET1 (Common Equity Tier1) powszechnie wykorzystywane są przez instytucje nadzorcze do oceny wypłacalności banków. Różnica między tymi wskaźnikami sprowadza się do innej definicji licznika. W przypadku miary CET1 uwzględnia się jedynie kapitały o najwyższej jakości. Powyższe miary mają charakter nominant z minimalnym progiem. Dla wskaźnika TCR wynosi on 8% (choć instytucje nadzorcze zalecają utrzymywanie tego wskaźnika na wyższym poziomie), a dla wskaźnika CET1 minimalny poziom wynosi 4,5%.

Tak obecnie nie jest, ponieważ nie wszystkie banki dokonały stosownych zmian w statutach umożliwiających zaliczanie funduszy udziałowych do kapitałów regulacyjnych (KNF, 2017b, s. 7).

Tabela 1

Współczynniki wypłacalności w polskich bankach spółdzielczych w latach 2014–2017 (%)

Lata	Miara TCR	Miara TCR (fundusz udziałowy zaliczany w całości do funduszy własnych)	Miara CET1
2014	15,9	–	14,8
2015	15,9	–	14,8
2016	17,1	17,6	16,0
2017 (I półrocze)	17,5	17,8	16,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z raportów KNF (informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających z: 2014, 2015, 2016 i I półrocza 2017 r.).

Polskie banki spółdzielcze nie mają problemów ze spełnianiem norm w zakresie współczynników wypłacalności, do czego w dużej mierze przyczyniają się systemy ochrony instytucjonalnej, dzięki którym banki spółdzielcze mogą np. zmniejszać wagi ryzyka. Kapitał udziałowy wpływa jednak pozytywnie na wypłacalność banków spółdzielczych. Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że jest potencjał do podwyższania ogólnego poziomu współczynników wypłacalności w polskim sektorze banków spółdzielczych poprzez zwiększanie grupy banków, które dokonały zmian w statutach pozwalających na zaliczanie kapitałów udziałowych na potrzeby obliczania poziomu wypłacalności. W świetle danych KNF na koniec pierwszego półrocza 2017 roku do kapitału CET1 zaliczało się 62,1% udziałowego funduszu bilansowego, a zmiany w statutach dokonało 61 banków spółdzielczych (KNF, 2017b, s. 7).

Z perspektywy bezpieczeństwa finansowego ważna jest również koncentracja udziałów. Banki spółdzielcze mają świadomość i monitorują ten element ryzyka kapitałowego, wskazując na ten aspekt m.in. w cyklicznych raportach o adekwatności kapitałowej publikowanych na stronach internetowych. W ramach celów strategicznych w odniesieniu do ryzyka kapitałowego można znaleźć w tych raportach wskazania dotyczące dywersyfikacji funduszy udziałowych poprzez wprowadzanie limitów. Można zatem stwierdzić, że ten aspekt ryzyka związanego z funduszami udziałowymi nie stwarza dużego ryzyka dla banków spółdzielczych. Warto dodać, że to ryzyko w polskim sektorze bankowości spółdzielczej nie jest zbyt wysokie, bo koncentracja udziałów jest relatywnie niska.

Wpływ na bezpieczeństwo finansowe banków spółdzielczych może mieć również zachowanie członków w sytuacji kryzysowej. Szeroko opisywany (np. artykuł R. Nadaję z portalu bankier.pl) był przypadek banku z Ciechanowa, kiedy to udziałowcy domagali się zwrotu środków, na co ostatecznie nie wyraziła zgody KNF. Zmiany dokonywane przez banki spółdzielcze w statutach ograniczają ryzyko wycofywania środków członkowskich w sytuacji kryzysowej. Dzięki tym zmianom można stwierdzić, że ten problem maleje, co

w kontekście bezpieczeństwa finansowego polskich banków spółdzielczych należy ocenić pozytywnie.

Uwagi końcowe

Banki spółdzielcze nie mogą istnieć bez swoich członków. Czynnikiem wyróżniającym je od banków komercyjnych jest ich system wartości ukierunkowany na zaspakajanie potrzeb swoich członków i wspieranie rozwoju lokalnych społeczności. Samo członkostwo w banku spółdzielczym i angażowanie się banków spółdzielczych w sprawy ważne dla lokalnych społeczności przyczyniają się też do rozwoju kapitału społecznego, którego znaczenie jako ważnej dźwigni rozwoju gospodarczego i społecznego we współczesnym świecie systematycznie się zwiększa.

Polskie banki spółdzielcze w przeciwieństwie do spółdzielni kredytowych w Europie Zachodniej nie wykorzystują członkostwa ani do poprawy swojej bazy kapitałowej, ani do zwiększenia sprzedaży produktów bankowych. W wielu krajach członkostwo w banku spółdzielczym ma masowy charakter. Tymczasem polskie banki nie doceniają tej roli członkostwa. U nas nie przywiązuje się też należytej wagi do wykorzystania wiedzy i doświadczenia członków w zarządzaniu bankiem spółdzielczym poprzez ich aktywny udział w pracach organów banku i powoływania ich do komisji problemowych.

Sytuację banków spółdzielczych pod względem kapitałów własnych i współczynników opisujących wypłacalność należy, pomimo problemów z kapitałem członkowskim, ocenić wysoko. Jednak odpływ członków i stały spadek wielkości kapitału członkowskiego może być niebezpieczny dla pozycji polskiego sektora bankowości spółdzielczej, zwłaszcza w kontekście problemów z rentownością i wysokimi kosztami operacyjnymi, co ogranicza możliwości wzmacniania siły kapitałowej z zysków banków.

Strategicznym kierunkiem ewolucji modelu bankowości spółdzielczej koniecznym dla jej umocnienia w średnim horyzoncie czasowym powinno być zatem przełamanie spadkowego trendu w zakresie liczby członków i rozbudowa bazy członkowskiej.

Literatura

- Cipiur, J. (2013). *Są banki, w których liczy się nie tylko zwrot z kapitału*. Pobrano z: www.obserwatorfinansowy.pl.
- Egarius, D., Roger, P. (2016). Being a member of a cooperative bank: ethical or financial decision? *Finance Controlex Strategie*. Pobrano z: <http://journals.openedition.org/fcs/1882>.
- Gniewek, J. (2016). Misja i zasady spółdzielcze jako istotne czynniki rozwoju spółdzielczego sektora bankowego w Polsce. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia. Sectio H*, 3 (50), 39–48.
- Groeneveld, H. (2015). *Governance of European Cooperative Banks: Overview, Issues and Recommendations*. Working Paper TIAS School for Business and Society.
- Groeneveld, H. (2017). *Snapshot of European Co-operative Banking 2017*. TIAS School for Business and Society.
- Golec, M. (2017). Baza członkowska jako atrybut społecznego wymiaru działalności banków spółdzielczych w Polsce. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 478, 206–215.
- Jones, D., Kalmi, P. (2014). Membership and Performance in Finnish Financial Cooperatives: A New View of Cooperatives? *Review of Social Economy*, 73, 283–309.

- Jones D., Jussila I., Kalmi P. (2016). The Determinants of Membership Cooperative Banks: Common Bond versus Private Gain. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 3 (87), 411–432.
- Juszczyk S., Balina, R., Stola, E., Różyński, J. (2014). Fundusze udziałowe kluczowym narzędziem rozwoju bankowości spółdzielczej w Polsce. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 802. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 65, 485–497.
- Katarzyński, R. (2015). *Kapitały pilnie poszukiwane*. BS.net.
- KNF (2015). *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w 2014 r.* Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- KNF (2013). *Analiza sytuacji bankowego sektora spółdzielczego, w tym funduszy własnych, w 2012 r. oraz informacja o przebiegu prac nad możliwymi modelami działania zrzeszeń w kontekście Dyrektywy CRD IV oraz Rozporządzenia CRR*. Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- KNF (2016). *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w III kwartałach 2016 r.* Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- KNF (2017a). *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w 2016 r.* Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- KNF (2017b). *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w I półroczu 2017 r.* Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- KNF (2017c). *Stanowisko KNF w sprawie polityki dywidendowej banków spółdzielczych i zrzeszających, zakładów ubezpieczeń i reasekuracji, powszechnych towarzystw emerytalnych, domów maklerskich i towarzystw funduszy inwestycyjnych w 2018 r.* Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.
- Nadaj, R. (2016). *KNF już raz uratowała PBS w Ciechanowie. Kosztem udziałowców*. Bankier.pl.
- Swacha, C. *Wyzwania bankowości spółdzielczej wynikające z nowych regulacji nadzorczych i wdrażania IPS*. Pobrano z: www.ptf.pl/pliki/2/12/Cz_Swacha_Wyzwania_bankowosci_spoldzielczej.pdf.

THE ROLE OF MEMBERSHIP IN SHAPING OF FINANCIAL STABILITY AND OWN FUNDS IN POLISH COOPERATIVE BANKS

Abstract: *Purpose* – The main aim of the study was to assess the role of membership in shaping the financial stability of Polish cooperative banks, and in particular to assess the impact of the outflow of members on the level of share funds and the capital adequacy of cooperative banks.

Design/methodology/approach – Analysis of the literature, comparative analysis, using indicators that characterize changes in the number of members in cooperative banking, changes in the number of members in cooperative banking, changes in member's shares and capital adequacy.

Findings – In contrast to European trends, where a steady, systematic increase in the number of members is observed, the number of members drops in Polish cooperative banks. The decrease in the number of members has a negative impact on the level of share funds and capital adequacy. Membership does not contribute either to improving their capital base or to increasing sales of banking services.

Originality/value – Research expands the findings of researches of the relationship between membership and financial stability of cooperative banks and the reasons for the outflow of members from Polish cooperative banks.

Keywords: cooperative bank, membership, funds

Cytowanie

- Gostomski, E., Lepczyński, B. (2018). Znaczenie członkostwa w kształtowaniu bezpieczeństwa finansowego i funduszy własnych w polskich bankach spółdzielczych. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 1 (91), 405–417. DOI: 10.18276/frfu.2018.91-33.